

**Звесткі пра “трасянку” ў падручніках па курсе
“Беларуская мова (прафесійная лексіка)”**

С.М. Запрудскі

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

1. Курс “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” уяўляе сабой адносна новую дысцыпліну, тыпавая вучэбная праграма па ёй была падрыхтавана ў 2008 г. Некаторыя прыватныя моманты яе выкладання яшчэ канчаткова не стабілізаваліся і падлягаюць асэнсаванню.

Выкладанне гэтай дысцыпліны вялікай колькасцю выкладчыкаў у значнай колькасці навучальных устаноў рознага профілю дазваляе меркаваць, што кола праблем, якія асвятляюцца ў працэсе выкладання гэтай дысцыпліны, у прыватных момантах можа вар’іраваць – у залежнасці ад профілю студэнтаў (гуманітарны, педагогі), засяроджанасці выкладчыкаў на засваенні студэнтамі тэарэтычных ведаў або набыцці практычных навыкаў, нарэшце, схільнасцей тых або іншых выкладчыкаў.

2. Як вядома, феномен “трасянкi” – гэта таксама новая матэрыя ў навуковых даследаваннях. Упершыню выраз “трасянка” быў апісаны ў беларускім слоўніку ў 1996г., дзе быў кваліфікаваны як “прадукт беларуска-рускага змешанага маўлення” [17, с. 661].

Першы даклад на гэтую тэму (меў назву «„Трасянка” як аб’ект лінгвістычнага даследавання») у Беларусі быў прачытаны ў 1996 г. Г.А. Цыхуном на канферэнцыі “Беларуская мова ў другой палове ХХ стагоддзя”. Сярод іншага ў дакладзе было выказана меркаванне, згодна з якім тэрмін “трасянка” ўжо замацаваўся ў беларускай лінгвістыцы [18, с. 84]. Менавіта гэты даклад адкрыў дарогу навуковаму вывучэнню гэтай з’явы ў Беларусі. Другім аўтарам, які выступіў у ліку першых з асэнсаваннем “трасянкi”, стала

Н.Б.Мячкоўская, якая ў адной сваёй замежнай публікацыі 1994 г. сфармулявала свае погляды, якія аказаліся запатрабаванымі навуковай грамадскасцю [15]. Г.А. Цыхун і Н.Б. Мячкоўская пазней неаднаразова выказвалі свае меркаванні пра трасянку, іх важныя працы з гэтай нагоды былі ўключаны ў зборы выбраных прац гэтых аўтараў, якія выйшлі ў Мінску ў 2008 і 2012 гг. [16; 19]. Працы Г.Цыхуна пра “трасянку” ў 2013г. былі выдадзены ў Германіі ў Альдэнбургу як асобны выпуск серыйнага выдання “*Studia Slavica Oldenburgensia*” [20]. Натуральна, апошнім часам пра “трасянку” пісалі і іншыя беларускія аўтары, але часта (хоць і не заўсёды) гэта былі даволі кароткія заўвагі; пэўны агляд такіх публікацый гл.: [10].

2.1. Цікава, што першыя кваліфікацыі “трасянкi” з’явіліся хутчэй пад пяром замежных навукоўцаў. Так, шведскі аўтар С. Густаўсан кваліфікаваў яе як «*creolized “semilanguage”*», “*creol*” [22, р. 54; 23, р. 1924]. Важным этапам у вывучэнні “трасянкi” стаў міжнародны нямецка-беларускі праект «“Трасянка” ў Беларусі: “змешаная разнавіднасць” як прадукт беларуска-рускага моўнага кантакту» (2008–2011 гг., Альдэнбургскі ўніверсітэт, Германія, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск), у ходзе выканання якога праводзіліся палявыя даследаванні, у выніку якіх быў атрыманы корпус запісаных на дыктафоны і затранскрыбаваных дыялогаў жыхароў шасці невялікіх беларускіх гарадоў і Мінска.

У 2008 г. кіраўнік праекта Г. Генчэль арганізаваў пасяджэнне тэматычнага блока “Беларуская трасянка і ўкраінскі суржык” на 14-м міжнародным з’ездзе славістаў у Македоніі [гл.: 21]. Спецыяльны блок “Змешанае беларуска-рускае маўленне ў Беларусі” працаваў і на V кангрэсе беларусістаў у Мінску ў 2010 г., кіраўнік Г. Генчэль [11]. У 2013 г. у Мінску на 15-м з’ездзе славістаў Г. Генчэль арганізаваў пасяджэнне яшчэ аднаго тэматычнага блока “Вар’іраванне і стабільнасць у кантактных разнавіднасцях (змешаныя формы маўлення ў

Беларусі, Украіне і Сілезіі)” [25].

Нарэшце, восенню 2014г. у Франкфурце-на-Майне ў выдавецтве “Peter Lang” выйшаў зборнік “Трасянка і суржык – змешанае беларуска-рускае і ўкраінска-рускае маўленне. Моўны інцэст у Беларусі і Украіне?” пад рэдакцыяй Г. Генчэля, А.Тараненкі і С. Запрудскага. У гэты зборнік увайшлі публікацыі пра “трасянку” Г. Генчэля, С. Запрудскага, М. Набелкавай (Славакія) і М. Слободы (Чэхія), Н. Мячкоўскай, Г. Бідэра (Аўстрыя), К. Вулхайзера (ЗША), Г. Цыхуна, І. Клімава (Беларусь), С. Тэш (Альдэнбург), А. Лянкевіч (Беларусь), І. Ліскавец (Расія) [24].

Такім чынам, вывучэнне “трасянку” ў апошні час было актыўным (прынамсі, з боку нямецкіх навукоўцаў). Аднак пра сінтэз гаварыць пакуль рана. У шэрагу выпадкаў погляды на “трасянку” розных навукоўцаў істотна адрозніваюцца. Сам ініцыятар актыўнага яе вывучэння Г. Генчэль у апошнія гады абмежаваў выкарыстанне выразу “трасянка”. Ужо ў 2010 г. падчас склікання адпаведнага тэматычнага блока на V кангрэсе беларусістаў у Мінску ў назве не фігуравала слова “трасянка”, а ўжывалася паняцце “змешанае беларуска-рускае маўленне”. Падчас публікацыі ў 2013 г. ранейшага даклада Г.Генчэля 2008 г. у перакладзе на беларускую мову па просьбе аўтара пры публікацыі была зроблена наступная заўвага: «З прычын адмоўнай канатацыі выразу “трасянка”... у дадзенай працы замест яго ўжываецца пераважна абрэвіятура БРЗМ, г. зн. беларуска-рускае змешанае маўленне» [9, с. 148].

3. У наяўных падручніках па дысцыпліне “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” можна вылучыць тры падыходы да асвятлення сацыялінгвістычнай праблематыкі і, больш вузка, да прадстаўлення паняцця “трасянка”.

3.1. У некаторых дапаможніках увогуле адсутнічае сацыялінгвістычная інфармацыя, гл., напрыклад: [14; 2; 1; 7].

3.2. У частцы падручнікаў сацыялінгвістычная інфармацыя прадстаўляецца ў мінімальным памерах, паняцце “трасянка” ў

іх не згадваецца; напрыклад: [12; 13; 5; 6].

3.3. Паняцце “трасянка” прадстаўляецца і асэнсоўваецца ў дапаможніках па дысцыпліне “Беларуская мова (прафесійная лексіка)”.

3.3.1. Так, “трасянка” разглядаецца з дапаможніку па дысцыпліне, выдадзеным у 2005г. пад рэдакцыяй Л. А. Гіруцкай у БНТУ. У рамках “Уводзінаў у навуку аб мове” ў пятым раздзеле “Як грамадства ўплывае на мову” са спасылкай на падручнік Б.А. Плотнікава “Агульнае мовазнаўства” згадваецца “змешаная форма білінгвізму”, якая сустракаецца ў буйных гарадах. “Трасянка” прадстаўлена ў дапаможніку ў канцы “Уводзінаў у навуку аб мове” ў раздзеле, прысвечаным беларуска-рускай інтэрферэнцыі [3, с. 25–26, 47]. Матэрыял пра “трасянку” выкладзены пераважна з апорай на вядомы артыкул Г.А.Цыхуна 1998 г., аднак зроблена спроба ранжыраваць некаторыя формы згодна з трыхатамічным падыходам з вылучэннем асобных рускіх, беларускіх і “трасянкавых” формаў: “трас. *гавару* – рус. *говорю* – бел. *кажу*, трас. *паручэнне* – рус. *поручение* – бел. *даручэнне*” [3, с. 47]. Названы падручнік з’яўляецца першым сярод дапаможнікаў па дысцыпліне “Беларуская мова (прафесійная лексіка)”, у якім ахарактарызавана “трасянка”.

3.3.2. “Трасянка” прадстаўлена таксама ў дапаможніку па дысцыпліне, апублікаваным у 2009 г. у Гродзенскім дзяржаўным універсітэце [4, с. 25–35]. Адною з задач лекцыі “Білінгвізм і моўная інтэрферэнцыя” з’яўляецца “ахарактарызаваць трасянку як лінгвістычную з’яву на тэрыторыі Беларусі”; аўтары таксама імкнуцца растлумачыць, якім чынам трэба адрозніваць элементы “трасянкі” ад інтэрферэнцыйных памылак. Матэрыял выкладзены з апорай на артыкул Г.А.Цыхуна. Пры разглядзе “трасянкі” зроблена спроба растлумачыць гэты феномен пры дапамозе не вядомага студэнтам тэрміна “паўмова”. У правярчым тэсце прапануецца знайсці адэкватную дэфініцыю “трасянкі” сярод

пяці прапанаваных варыянтаў адказаў. У тэсце “правільным” мае быць разуменне “трасянкi” як “механічнага змешвання ў розных прапорцыях элементаў беларускай і рускай моў”, але ў гэтай дэфініцыі акрэслены толькі працэс, што, відаць, недастаткова. Дадатковую складанасць у тэсце складае тая акалічнасць, што сярод прапанаваных (як можна зразумець, “няправільных”) адказаў ёсць і такія, які дапускае разгляд “трасянкi” як “змешванне нормаў рускай і беларускай моў”.

3.3.3. Нарэшце, паяцце “трасянкi” даволі ўдала растлумачана ў вучэбна-метадычным комплексе па дысцыпліне, апублікаваным у 2011 г. выкладчыкамі Наваполацкага дзяржаўнага ўніверсітэта С.А. Вялюгай і А.І.Зянько. У рамках параграфа “Некаторыя аспекты функцыянавання беларускай і рускай моў” у падручніку “трасянка” разглядаецца як своеасаблівы тып двухмоўя, як “беларуска-руская мова з адным зместам і дзвюма формамі выражэння”. Аўтары звяртаюць увагу на тое, што базавай мовай “трасянкi” можа быць як беларуская (больш часты варыянт), так і руская мова. Заўвага аўтараў пра тое, што “часам можна пачуць маўленне з элементамі беларускай і рускай літаратурных моў і мясцовых дыялектаў”, можа падводзіць да думкі пра тое, што пад назвай “трасянка” часам могуць разумецца розныя моўныя разнавіднасці, якія спалучаюць у сабе розныя моўныя стыхіі [8].

4. Пакуль у падручніках па дысцыпліне “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” звесткі пра “трасянку” падаюцца пераважна ў мінімальнай ступені, калі падаюцца ўвогуле. Гэта тлумачыцца, відаць, тым, што дадзеная тэма не з’яўляецца прынцыпова важнай для ўключэння ў курс, яна пакуль не асветлена ў дастатковай меры ў беларускіх навуковых крыніцах. Асноўнай крыніцай ведаў пра “трасянку” для ўкладальнікаў падручнікаў з’яўляецца найперш артыкул 1998 г. Г.А. Цыхуна, аднак у асобных выпадках ужываюцца і самастойныя інтэрпрэтацыі.

Літаратура

1. Азарка, В.У. Беларуская мова: спецыяльная лексіка. / В.У. Азарка, А.С. Васілеўская, М.М. Круталевіч. – Мінск: БДПУ, 2007. – 243 с.
2. Антанюк, Л.А. Беларуская мова: прафесійная лексіка / Л.А. Антанюк, Б.А. Плотнікаў. – Мінск: Акадэмія кіравання пры прэзідэнце РБ, 2006. – 238 с.
3. Беларуская мова (прафесійная лексіка). Вучэбна-метадычны дапаможнік / Пад рэд. Л.А. Гіруцкай. У 4 ч. Ч. 1: Беларуская мова: агульныя звесткі, паходжанне і развіццё, функцыянальныя стылі. – Мн.: БНТУ, 2005. – 289 с.
4. Беларуская мова. Прафесійная лексіка: дапаможнік / А.М. Асіпчук, В.В. Маршэўская, А.С. Садоўская. – Гродна: ГрДУ, 2009. – 271 с.
5. Беларуская мова (прафесійная лексіка): вучэбна-метадычны комплекс / Склад. Л.І. Шпакоўская. – Мінск: Выдавецтва Мінскага інстытута кіравання, 2012. – 213 с.
6. Беларуская мова: прафесійная лексіка для педагогаў / Д.В.Дзятко і інш. – Мінск: Беларусь, 2012. – 231 с.
7. Блізнюк, Т.І. Беларуская мова. Прафесійная лексіка / Т.І.Блізнюк, І.А. Блізнюк. – Мінск: ВА РБ, 2013. – 299 с.
8. Вялюга, С.А. Беларуская мова (прафесійная лексіка): вучэбна-метадычны комплекс / С.А.Вялюга, А.І.Зянько. – Наваполацк: ПДУ, 2011. – 263 с.
9. Генчэль, Г. Да пытання развіцця словазмяняльных парадыгмаў у беларускай трасянцы (на прыкладзе ўказальных займеннікаў) / Г. Генчэль // Замежная мовазнаўчая беларусістыка на міжнародных з’ездах славістаў. – Мінск: Беларуская навука, 2013. – С. 148–175.
10. Запрудскі, С. Некаторыя заўвагі аб вывучэнні “трасянкі”, або Выклікі для беларускіх гуманітарных і сацыяльных навук / С. Запрудскі // Arche. 2009. – № 11–12. – С. 157–200.
11. Змешанае беларуска-рускае маўленне ў Беларусі //

Новае слова ў беларусістыцы. Мовазнаўства. Матэрыялы V міжнароднага кангрэса беларусістаў. Мінск, 20–21 мая 2010 года / пад рэд. С.М.Запрудскага, Г. А. Цыхуна. – Мінск: Четыре четверти, 2012. – С. 220–259.

12. Каляга, В.С. Беларуская мова (прафесійная лексіка). / В.С. Каляга, І.А. Паварэха. – Мінск: БНТУ, 2007. – 210 с.

13. Лапкоўская, А.М. Беларуская мова (прафесійная лексіка) / А.М. Лапкоўская. – Гродна: ГрДУ, 2009. – 271 с.

14. Маршэўская, В.В. Беларуская мова. Прафесійная лексіка / В.В.Маршэўская. – Гродна: ГрДУ, 2003. – 274 с.

15. Мечковская, Н.Б. Языковая ситуацыя в Беларусі: Этычныя колізіі двуязычя / Н.Б. Мечковская // *Russian linguistics*. Vol. 18. – 1994. – № 3. – С. 299–322.

16. Мячкоўская, Н. Мовы і культура Беларусі. Нарысы / Н. Мячкоўская. – Мінск: Права і эканоміка, 2008. – 347 с.

17. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – Мінск: Беларуская навука, 1996.

18. Цыхун, Г.А. «Трасянка» як аб’ект лінгвістычнага даследавання / Г.А. Цыхун // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя: матэрыялы Міжнар. навук. канф. / рэдкал.: М. Р. Прыгодзіч (адк. рэд.) і інш. – Мінск: Белдзяржуніверсітэт, 1998. – С. 83–89.

19. Цыхун, Г. Выбраныя працы: беларусістыка, славістыка, арэальная лінгвістыка / Г.Цыхун. – Мінск: РІВШ, 2012. – 372 с.

20. Цыхун, Г. Штудыі пра «Трасянку» / Г.Цыхун. – Oldenburg: BIS-Verlag, 2013. – 53 с.

21. *Belarusian Trasjanka and Ukrainian Suržyk. Structural and social aspects of their description and categorization* / G.Hentschel, S.Zaprudski (eds.) (*Studia Slavica Oldenburgensia* 17). Oldenburg ; BIS-Verlag, 2008. – 133 p.

22. Gustavsson S. Belarus: A Multilingual State in Eastern Europe // *Language, Minority, Migration. Yearbook 1994/1995 from the Centre for Multiethnic Research*. S. Gustavsson, H.Runblom (eds.). Uppsala, 1995. – P. 39–74.

23. Gustavsson S. Byelorussia // Kontaktlinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung 2. / H. Goebel, P. H. Nelde, Z. Starý, W. Wölck (eds.). – Berlin, New York, 1997. – P. 1919–1926.

24. Trasjanka und Suržyk – gemischte weißrussisch-russische und ukrainisch-russische Rede. Sprachlicher Inzest in Weißrussland und der Ukraine? G. Hentschel, O. Taranenko, S. Zaprudski (Hrsg.). Peter Lang Verlag 2014. – 394 S.

25. Variation und Stabilität in Kontaktvarietäten: Beobachtungen zu gemischten Formen der Rede in Weißrussland, der Ukraine und Schlesien / G. Hentschel (Hrsg.) (Studia Slavica Oldenburgensia 21). – Oldenburg ; BIS-Verlag, 2013. – 107 S.